

Målnummer:	T515-15	Avdelning:	2
Domsnummer:			
Avgörandedatum:	2016-06-01		
Rubrik:	Bestämmelsen om rätt till efterarv i 3 kap. 8 § äktenskapsbalken omfattar också fall då efterarvsrätt för den som är arvsberättigad har föreskrivits även i testamente. Det gäller i den mån testamentet inte utesluter en tillämpning av bestämmelsen.		
Lagrum:	3 kap. 8 § samt 12 kap. 1 § ärvdabalken (1958:637)		
Rättsfall:	<ul style="list-style-type: none">• NJA 1993 s. 145• NJA 2005 s. 400		

REFERAT

Göteborgs tingsrätt

Allmänna arvsfonden förde vid Göteborgs tingsrätt den talan mot C.E., M.E. och K.O.L. som framgår av tingsrättens dom.

Tingsrätten (rådmannen Karl Glimnell) anförde i dom den 25 juni 2014 följande.

Bakgrund

Makarna J.O.O. och I.O. hade inga gemensamma bröstarvingar. J.O.O. hade ett särkullbarn, sonen P.-O.E. All makarna O:s egendom utgjorde giftorättsgods.

Makarna O. upprättade inbördes testamente den 12 september 1979, i vilket föreskrevs att den make som överlevde den andre skulle med fri förfoganderätt erhålla den avlidnes kvarlåtenskap, dock med förbehåll för bröstarvinges laglott. Vidare föreskrevs att - efter bådass fränfälle - kvarlåtenskapen skulle tillfalla P.-O.E.

J.O.O. avled den 8 februari 1993.

Det är inte klarlagt om P.-O.E. vid sin fars fränfälle erhöill sin laglott efter denne. Det finns ingen anteckning i bouppteckningen efter J.O.O. vare sig om att P.-O.E. har delgivits testamentet, ej heller om att P.-O.E. ska ha avstått från sin laglott till förmån för den efterlevande makan enligt regeln i 3 kap. 9 § ÄB. Det har inte heller påträffats någon bodelnings- och/eller skifteshandling utvisande att P.-O.E. erhållit sin laglott efter J.O.O.

År 2003 upprättade P.-O.E. en skrivelse ställd till sina bröstarvingar, K.O.L., C.E. och M.E. (gemensamt "svarandena"), i vilken han skrev om sitt eventuella kommande fränfälle, bl.a. att "om I. lever så bevaka mitt farsarv efter O."

P.-O.E. avled år 2005.

I.O. avled den 9 oktober 2011. Hon efterlämnade inga arvsberättigade släktingar.

Den 30 september 2013 förrättade boutredningsmannen advokat Elisabeth Olsson arvsifte efter I.O., varigenom svarandena tillskiftades vardera en tredjedel av dödsboets behållning.

Allmänna arvsfonden har klandrat skiftet.

Yrkanden och inställning

Allmänna arvsfonden har yrkat att tingsrätten ändrar det av boutredningsmannen gjorda arvsiftet på så sätt att Allmänna arvsfonden tillskiftas två tredjedelar och J.O.O:s bröstarvingar en tredjedel, att fördelas mellan dem enligt lag. För den händelse tingsrätten skulle finna att P.-O.E. inte utfått sin laglott, inskränks yrkandet till att Allmänna arvsfonden ska tillskiftas hälften och J.O.O:s bröstarvingar den andra hälften av kvarlåtenskapen att fördelas mellan dem enligt lag.

Svarandena har bestritt yrkandet.

Grunder och utveckling av talan

Allmänna arvsfonden

Allmänna arvsfonden har gjort gällande att I.O. vid sin död inte efterlämnade någon annan arvinge än Allmänna arvsfonden. Däremot ska tidigare makens - J.O.O:s - barnbarn ha rätt att få ut sin efterarvsrätt ur behållningen. Den beräknas till en tredjedel, motsvarande vad som återstår sedan sonen, P.-O.E., genom testamentsförordnandet får antas redan ha fått ut sin laglott vid faderns död. Något utrymme för tillämpning av 3 kap. 8 § ÄB finns inte.

Svarandena har gjort gällande att deras far P.-O.E. inte fick ut sin laglott efter deras farfar J.O.O. Vid ett sådant resonemang kan konstateras att det inte skett något arvsifte efter J.O.O. och att I.O. suttit kvar i ett oskiftat dödsbo. Det föreligger då inget efterarv. Svarandena har då en fordran på dödsboet efter I.O. 3 kap. 8 § ÄB är då inte tillämplig.

Om P.-O.E. i stället, i enlighet med makarna O:s testamente, fått ut sin laglott vid sin fars bortgång, för Allmänna arvsfonden följande resonemang. P.-O.E. var särkullbarn. Vid bouppteckningen efter J.O.O. var maken och sonen personligen närvarande. Enligt bouppteckningen företeddes testamentshandlingen. Testamentet förordnade om bröstarvinges rätt till laglott. Tingsrätten beaktade även laglotten i sin "stege". P.-O.E. har inte gjort något arvsavstående enligt 3 kap. 9 § ÄB, vilket framgår av bouppteckningen och av "stegen". I.O. ärvde inte J.O.O. med full äganderätt utan endast med fri förfoganderätt. J.O.O:s bröstarvingar får därför anses ha rätt att få ytterligare en tredjedel i arv efter honom eftersom de får betraktas som testamentariska efterarvingar efter sin farfar. Allmänna arvsfonden gör gällande att testamentet satt den legala arvsordningen ur spel och att 3 kap. 8 § ÄB därmed ej ska tillämpas. Allmänna arvsfonden bestrider att motparterna är arvingar efter I.O. 3 kap. 8 § ÄB är ingen arvsregel utan en fördelningsregel.

Testamentet kan inte heller ges den tolkningen att motparterna skulle kunna ha rätt till testamentslott efter I.O.

I.O. efterlämnade vid sin död den ende arvingen Allmänna arvsfonden. Hennes förordnande till P.-O.E. kan inte verkställas, eftersom han inte överlevt testator. I.O:s testamente kan inte heller tolkas på så sätt att P.-O.E:s barn skulle kunna inträda som testamentstagare, eftersom de inte är arvsberättigade efter henne, se 11 kap. 6 § ÄB. Testamentet nämner inte heller vem som skulle ta arv om P.-O.E. inte var i livet. Det finns ingen utredning som talar för att bryta den presumtion som nämns i 11 kap. 6 § ÄB.

Svarandena

Svarandena har hänvisat till boutredningsman Elisabeth Olssons arvskifte som förrättades den 30 september 2013, vilket de anser har tagit hänsyn till alla aspekter gällande ärendet och därför ska stå fast.

Utredningen

Parterna har inte åberopat någon bevisning.

Domskäl

Den första fråga tingsrätten har att ta ställning till är om P.-O.E. fick ut sin laglott vid sin fars bortgång. Enligt tingsrättens mening finns ingen utredning som pekar på att så skulle vara fallet. Tingsrätten utgår därför i det följande från att P.-O.E. inte fick ut sin laglott efter sin far.

Allmänna arvsfonden har inte gjort gällande att P.-O.E. avsett att, till förmån för I.O., avsäga sig sin rätt till laglott efter sin far (jfr 17 kap. 2 § ÄB).

I avsaknad av utredning går det inte att klarlägga om P.-O.E. avstått från sin rätt enligt J.O.O:s testamente på så sätt att arvet ska uppskjutas (jfr 3 kap. 9 § ÄB) eller om J.O.O:s dödsbo alltjämt ska anses vara oskiftat.

I målet är ostridigt att I.O. på grund av J.O.O:s testamente innehade egendom (den disponibla kvoten) med fri förfoganderätt.

Av det sagda följer att hälften av den egendom som I.O. innehade vid sin död under alla förhållanden ska tillkomma svarandena.

Av Walin/Linds kommentar till 3 kap. 8 § ÄB framgår bl.a. följande.

Frågan vilka som skall anses som arvsberättigade enligt ÄB 3:8 har varit föremål för starkt delade meningar.

Ett första tolkningsalternativ har framförts av Anders Eriksson som hävdar att med arvsberättigade endast bör förstås sådana arvingar till den först avlidne maken som i det enskilda fallet är konkret efterarvsberättigade enligt ÄB 3:2 (Eriksson, Några problem med anknytning till 1987 års familjerättsreform, s. 326 f., samt Eriksson, Några ytterligare synpunkter på tillämpningsfrågor med anknytning till 1987 års familjerättsreform, s. 270 f.). Denna tolkning kan te sig naturlig för den som enligt ovan ansett att ÄB 3:8 endast är en regel om andelsbestämningen och att arvet skall anses härröra endast från den ena maken och således för varje arvinge läggas ut som endast en lott. Till stöd för denna uppfattning åberopas att lagtexten talar, inte om »arvingar», utan om »arvsberättigade» och att departementschefen i förarbetena uttalar att det endast är de som har »efterarvsrätt» som kan komma i fråga, låt vara att han ej preciserar om därmed skall förstås dem som i princip har eller dem som i ett enskilt fall konkret har efterarvsrätt. (Prop. 1986/87:1 s. 238.)

Denna tolkning innebär vid fördelningen av arvet efter den sist avlidne maken, att den först avlidne makens arvingar i andra parentelen, dvs. föräldrar, syskon och syskons avkomlingar ges företräde framför Allmänna arvsfonden. Den först avlidne makens arvingar i första parentelen, dvs. i praktiken den först avlidne makens särkullbarn, ärver däremot inte före fonden i det fall då de tagit arv redan vid den först avlidne makens död. Endast om de på grund av arvsavstående enligt ÄB 3:9, testamente, tillämpning av basbeloppsregeln eller eljest fått sitt arv efter den först avlidne maken uppskjutet till den efterlevande makens död, blir de också berättigade att ärva den sistnämnda maken enligt ÄB 3:8. Denna tolkning synes också ha vunnit stöd i rättspraxis.

Som angivits ovan är det ostridigt att I.O. innehade egendom med fri förfoganderätt efter J.O.O. Enligt tingsrättens bedömning har därför svarandena en sådan konkret efterarvsrätt som förutsätts för tillämpning av

3 kap. 8 § ÄB. Svarandena ska därmed ärva all kvarlåtenskap i dödsboet efter I.O.

Att J.O.O. upprättat ett testamente som på grund av tolkningsregeln i 11 kap. 6 § ÄB medför att svarandena inte kan inträda i P.-O.E:s ställe eller vad Allmänna arvsfonden i övrigt anfört kan inte medföra någon annan bedömning.

För bedömningen saknar det betydelse om J.O.O:s dödsbo är oskiftat.

Domslut

Käromålet ogillas.

Hovrätten för Västra Sverige

Allmänna arvsfonden överklagade i Hovrätten för Västra Sverige och yrkade bifall till sin vid tingsrätten förda talan.

C.E., M.E. och K.O.L. bestred ändring.

Hovrätten (hovrättsråden Lennart Morard, Henrik Fernqvist och Boel Oldenstedt) anförde i dom den 22 december 2014 följande.

Hovrättens domskäl

Parternas grunder och utveckling av talan

Allmänna arvsfonden

Allmänna arvsfonden har som sammanfattning av grunderna för sin talan angett följande. Endast den som har en konkret legal efterarvsrätt kan ärva enligt 3 kap. 8 § ÄB. Makarna J.O.O. och I.O. hade ett inbördes testamente med förordnande om testamentarisk efterarvsrätt för J.O.O:s särkullson P.-O.E. (inte för P.-O.E:s arvingar). Testamentet upphäver den legala arvsordningen. P.-O.E:s arvingar är således inte legala efterarvingar till P.-O.E:s far J.O.O. utan med hänsyn till testamentet testamentariska efterarvingar till honom. De har därför rätt till testamentariskt efterarv efter honom, dock inte efter I.O., eftersom de inte är släkt med henne (jfr 11 kap. 6 § ÄB). Något stöd för att konkret legal efterarvsrätt ändå har uppkommit, genom att P.-O.E. avstått från sin rätt enligt 3 kap. 9 § ÄB, saknas.

Allmänna arvsfonden har utvecklat grunderna för sin talan i enlighet med vad som framgår av tingsrättens dom, samt tillagt följande. Särkullbarn som tagit ut sin arvsrätt efter den först avlidne (jfr 3 kap. 1 § och 2 § andra stycket ÄB) och alltså inte har avstått från sin rätt till arv till förmån för den efterlevande maken enligt 3 kap. 9 § ÄB, saknar konkret efterarvsrätt (se rättsfallet NJA 2005 s. 400). Just särkullbarn är därför de som vanligen går miste om arv enligt 3 kap. 8 § ÄB till följd av HD:s tolkning av lagrummet. - Eftersom det inte har framkommit att P.-O.E. avstått sin del av arvet efter fadern till förmån för I.O. med stöd av 3 kap. 9 § ÄB, kan dennes barn inte ta del i kvarlåtenskapen efter I.O. som legala efterarvingar, eller med stöd av 3 kap. 8 § ÄB. De ska därmed i stället ha sin andel i det oskiftade dödsboet efter maken. Huruvida denna andel är en tredjedel (dvs. om det ska anses att P.-O.E. har fått ut sin laglott) eller hälften (vilket förutsätter att laglotten inte utgivits) är inte avgörande. Intrycket av tingsrättens domskäl är att Allmänna arvsfonden åläggs bevisbördan för huruvida laglotten utgivits. Detta kan inte vara en korrekt utgångspunkt. P.-O.E. har enligt bouppteckningen efter fadern blivit delgiven testamentet, som får anses ha vunnit laga kraft gentemot honom. Om denne valt att i praktiken inte låta testamentet lända till efterrättelse, är det en omständighet som P.-O.E:s arvingar får föra bevisning om. Skrivelsen till P.-O.E:s arvingar gör det inte mer sannolikt att laglotten inte har utlämnats och under alla förhållanden föreligger inte en konkret efterarvssituation, eftersom P.-O.E. inte avstått från sin rätt enligt 3 kap. 9 § ÄB.

C.E., M.E. och K.O.L.

C.E., M.E. och K.O.L. har till stöd för sin talan hänvisat till de skäl som tingsrätten och boutrednings/skiftesmannen anført. C.E. och M.E. har tillagt följande. Allmänna arvsfonden baserar sin ståndpunkt att testamente upphäver den legala arvsordningen på rättsfallet NJA 1993 s. 145, vilket inte håller då den avgörande skillnaden är att den efterlevande maken i det fallet tog arv med full äganderätt. Inte heller jämförelsen med rättsfallet NJA 2005 s. 400 är relevant, eftersom arvingarna till den först avlidne hade tagit ut hela sitt arv vid dennes bortgång.

Hovrättens bedömning

Utgångspunkter

Det är ostridigt att C.E., M.E. och K.O.L. är dödsbodelägare i dödsboet efter I.O., eftersom de har rätt till s.k. sekundosuccession (efter arv) i sin egenskap av barnbarn till den först avlidne maken J.O.O. Frågan är dels hur C.E:s, M.E:s och K.O.L:s andel i boet ska beräknas, dels vilken som är den rättsliga grunden för efterarvet. Det sistnämnda får betydelse för om de ska få ta del av arvet efter I.O. med stöd av 3 kap. 8 § ÄB.

Laglotten efter J.O.O.

Det framgår av bouppteckningen efter J.O.O. att P.-O.E. var närvarande vid bouppteckningen och att testamentet förevisades vid detta tillfälle. Utredningen visar vidare att tingsrätten i sin arvsskatteberäkning beaktade P.-O.E:s laglott. Det finns inte någonting som talar mot att P.-O.E. skulle ha fått ut sin laglott i enlighet med testamentet. Innehållet i det brev från P.-O.E. till sina barn som de åberopat talar enligt hovrättens bedömning inte i någon riktning, då skrivningen skulle kunna avse endast den del av arvet efter J.O.O. som I.O. ostridigt har fått med fri förfoganderätt. Inte heller finns det någonting som talar för att P.-O.E. skulle ha avstått sitt arv till förmån för I.O. enligt 3 kap. 9 § ÄB. Med hänsyn till de långtgående verkningarna som ett sådant avstående får, kan frånvaron av utredning inte räknas C.E., M.E. och K.O.L. tillgodo. Bevisningen talar alltså entydigt för att P.-O.E. fick ut sin laglott efter J.O.O:s död och att I.O. med stöd av testamentet erhållit resterande del av arvet efter J.O.O. med fri förfoganderätt. I det följande utgår därmed hovrätten från dessa förhållanden.

Efterarvets grund

Bestämmelsen i 3 kap. 8 § ÄB förutsätter enligt gällande rätt en konkret efterarvsrätt enligt 3 kap. ÄB (jfr rättsfallen NJA 2005 s. 400 och NJA 1993 s. 145).

Som tidigare anförts är det inte visat att C.E:s, M.E:s och K.O.L:s efterarvsrätt har sin grund i arvsavstående enligt 3 kap. 9 § ÄB. Efterarvet har i stället sin grund i makarna J.O.O:s och I.O:s inbördes testamente, med fri förfoganderätt för efterlevande make, och med förordnande om sekundosuccession avseende P.-O.E. I enlighet med bestämmelsen i 11 kap. 6 § ÄB träder C.E., M.E. och K.O.L. in i P.-O.E:s ställe, eftersom denne var avliden vid tiden för I.O:s bortgång. Efterarvsrätten har således sin grund i testamenteriska bestämmelser och inte i 3 kap. ÄB. Under sådana förhållanden är bestämmelsen i 3 kap. 8 § ÄB inte tillämplig.

Liksom tingsrätten funnit har C.E., M.E. och K.O.L. inte någon rätt till arv efter I.O. på annan grund.

Allmänna arvsfonden tillskiftas 2/3 av boet

Sammanfattningsvis har C.E., M.E. och K.O.L. rätt till testamentariskt efterarv efter J.O.O. med utgångspunkt i att P.-O.E. tidigare har fått ut sin laglott. 3 kap. 8 § ÄB är inte tillämplig och I.O. saknar legala arvingar. Detta får till följd att Allmänna arvsfonden ska tillskiftas 2/3 av dödsboets behållning och C.E., M.E. och K.O.L. återstående 1/3, att fördelas lika dem emellan. Allmänna arvsfondens talan ska således bifallas.

Hovrättens domslut

Med ändring av tingsrättens dom och arvskiftet den 30 september 2013 i dödsboet efter I.O. förordnar hovrätten att Allmänna arvsfonden tillskiftas 2/3 av dödsboets behållning samt att var och en av C.E., M.E. och K.O.L. tillskiftas 1/9 av dödsboets behållning.

Högsta domstolen

C.E., M.E. och K.O.L. överklagade hovrättens dom och yrkade att HD skulle lämna Allmänna arvsfondens talan utan bifall.

Allmänna arvsfonden motsatte sig att hovrättens dom ändrades.

HD avgjorde målet efter föredragning.

Föredraganden, justitiesekreteraren Anna Tikkanen, föreslog i betänkande följande dom.

Domskäl

Bakgrund

1-3. Överensstämmer i huvudsak med punkterna 2-4 i HD:s dom.

Frågan i målet

4. Prövningen i HD avser om klagandena med stöd av 3 kap. 8 § har rätt att ärva all kvarlåtenskap efter I.O. med utgångspunkt i det testamentariska förordnandet om sekundosuccession till förmån för P.-O.E. Härvid noteras att det är ostridigt i målet att klagandena, med stöd av 11 kap. 6 §, trätt i P.-O.E:s ställe avseende efterarvsrätten till kvarlåtenskapen efter J.O.O.; i vart fall avseende den del av kvarlåtenskapen som skulle ha återstått för det fall P.-O.E. fått ut sin laglott vid J.O.O:s bortgång. Det är vidare ostridigt att testamentet såvitt avser kvarlåtenskapen efter I.O. inte kan verkställas.

Innebörden av "arvsberättigade" i 3 kap. 8 § ÄB

5. Enligt 3 kap. 8 § gäller att om det vid den efterlevande makens död finns arvsberättigade efter endast en av makarna, ska dessa arvingar ärva allt. Bestämmelsen, som infördes i samband med införandet av makes arvsrätt den 1 januari 1988, är tillämplig även om den först avlidne maken avlidit före ikraftträdandet och får sin praktiska betydelse i det fallet att den sist avlidne maken saknar arvingar.

6. Syftet med bestämmelsen är att avskära Allmänna arvsfonden från arv så länge det finns någon arvsberättigad släkting kvar till någon av de avlidna makarna. Detta framstod enligt departementschefen som en naturligare ordning än att Allmänna arvsfonden i sådant fall skulle ha någon rätt till del i arvet. Departementschefen anmärkte att om "makarna avlider med kort mellanrum, kan utfallet för släktingarnas och fondens del med gällande rätt bli helt beroende av vilken make som avlider först, en ordning som synes irrationell". (Se prop. 1986/87:1 s. 96 f.) Enligt författningskommentaren omfattar bestämmelsen endast de av den först avlidne makens släktingar som har efterarvsrätt när den efterlevande maken dör (a.a. s. 238). Den först

avlidne makens arvingar i tredje arvsklassen har därmed inte arvsrätt till följd av 3 kap. 8 § (jfr 3 kap. 2 § ÄB och se NJA 1993 s. 145).

7. I litteraturen har diskuterats hur bestämmelsen och framför allt begreppet "arvsberättigade" ska tolkas (se t.ex. Göran Lind, *Det nya svåggerskapsarvet* enligt ÄB 3:8, *Festskrift till Gösta Walin*, 2002, s. 333 ff., för en sammanfattning av de olika synpunkterna som framförts). Diskussionen har framför allt avsett om en tillämpning av 3 kap. 8 § förutsätter att det föreligger en "konkret" efterarvsrätt vid tidpunkten för den efterlevande makens död eller om även i princip efterarvsberättigade släktingar omfattas av bestämmelsen. Frågan har sedermera besvarats genom rättsfallen NJA 1993 s. 145 och NJA 2005 s. 400.

8. I rättsfallet NJA 1993 s. 145 fanns vid den efterlevande makens död släktingar till den först avlidne maken, men den efterlevande maken hade enligt makarnas inbördes testamente erhållit den först avlidne makens kvarlåtenskap med full äganderätt. HD fann att 3 kap. 8 § inte var tillämplig eftersom den först avlidne makens släktingar genom testamentet hade avskurits från sin rätt till efter arv. Prövningen omfattade inte vad som skulle ha gällt om testamentet hade föreskrivit fri förfoganderätt för den efterlevande maken.

9. Frågan i rättsfallet NJA 2005 s. 400 var om särkullbarn till den först avlidne maken, som fått ut hela sitt arv vid dennes bortgång, var att anse som arvsberättigade enligt 3 kap. 8 §. Vid den efterlevande makens död ansökte särkullbarnen om förordnande av boutredningsman. Tingsrätten fann dock att 3 kap. 8 § inte var tillämplig eftersom särkullbarnen inte längre hade någon konkret efterarvsrätt och avvisade ansökan. Hovrätten delade tingsrättens bedömning och HD avslog överklagandet utan någon egen motivering.

10. Enligt 1993 och 2005 års rättsfall omfattar alltså 3 kap. 8 § endast arvingar till den först avlidne maken som vid den efterlevande makens död har konkret efterarvsrätt, dvs. som inte redan har fått ut hela sitt arv och inte heller genom testamente avskurits från sin rätt till arv. Den nu aktuella frågan, dvs. vad som gäller vid testamentarisk efterarvsrätt, omfattas dock inte av rättsfallen. Prövningen av denna fråga aktualiserar även bestämmelsen i 12 kap. 1 § ÄB.

Betydelsen av 12 kap. 1 § ÄB

11. Enligt 12 kap. 1 § ska, avseende inbördes testamente mellan makar med förordnande om sekundosuccession, 3 kap. ha motsvarande tillämpning när den efterlevande makens rätt upphört, om inte annat följer av testamentet. Enligt sin ordalydelse innebär alltså 12 kap. 1 § att 3 kap. 8 § ska ha motsvarande tillämpning avseende testamentarisk efterarvsrätt om inte annat följer av testamentet.

12. Hänvisningen i 12 kap. 1 § till 3 kap. har inte uppmärksamats i förarbetena till 3 kap. 8 §, som inte heller i övrigt berör frågan om vad som gäller vid testamentarisk efterarvsrätt. Någon direkt ledning kan inte heller sökas i förarbetena till 12 kap. 1 § eftersom denna bestämmelse (vars föregångare infördes redan genom 1928 års arvslag) inte ändrats sedan införandet av ärvdabalken. Bestämmelsen synes dock främst syfta på de regler i 3 kap. som föreskriver vad som ska gälla när boet, under den tid den efterlevande maken förfogat över det, minskat eller ökat samt vad som ska gälla vidlottläggning och när den efterlevande maken ingått nytt äktenskap eller samboförhållande. I förarbetena till bestämmelsen i 1928 års arvslag uttalades dock på ett mer principiellt plan att införandet av arvsrätt för efterlevande make med sekundosuccessionsrätt för den först avlidnes arvingar "utan att samtidigt bestämmelser givas rörande testamentarisk sekundosuccession efter make såsom universell testamentstagare, skulle lätt kunna leda till åtskilliga från praktisk synpunkt stötande konsekvenser i rättstillämpningen" (NJA II 1928 s. 343).

13. Enligt kommentaren till ärvdabalken innebär hänvisningen i 12 kap. 1 § att testamentariska sekundosuccessorer som har en konkret rätt till efterarv ärver före Allmänna arvsfonden. I kommentaren anföras vidare att hovrätten i den nu överklagade domen synes ha förbisett 12 kap. 1 §. Se Gösta Walin och Göran Lind, Ärvdabalken Del I, 7 uppl. (1 december 2015, Zeteo), kommentaren till 12 kap. 1 §.

Slutsats avseende tillämpningen av 3 kap. 8 § ÄB vid testamentarisk efterarvsrätt

14. HD konstaterar att 3 kap. 8 § enligt sin ordalydelse inte utesluter en tillämpning i det fallet att efterarvsrätten har sin grund i testamente och inte i den legala arvsordningen. Vidare synes en sådan tillämpning förenlig med syftena bakom både 3 kap. 8 § och 12 kap. 1 §. Lagstiftaren har i båda fallen eftersträvat en reglering som är rationell och inte ska leda till från praktisk synpunkt stötande konsekvenser i rättstillämpningen (se p. 6 och 12 ovan).

15. En tillämpning av 3 kap. 8 § som utesluter testamentariska efterarvingar, som annars skulle ha ingått i den krets av efterarvingar som avses i 3 kap. 2 §, skulle framstå som irrationell och slumpartad. Detta särskilt avseende den aktuella typen av inbördes testamente varigenom i praktiken samma resultat uppnås som annars skulle följa av ett arvsavstående av särkullbarnet ifråga till förmån för den efterlevande maken. Det har inte framkommit något bärande skäl för att de två fallen ska behandlas olika inom ramen för 3 kap. 8 §.

16. HD noterar i detta sammanhang att 12 kap. 1 § enligt sin ordalydelse inte innehåller något krav på att sekundosuccessorn även ingår i kretsen av efterarvsberättigade enligt 3 kap. 2 §. Bestämmelsens syfte är dock främst att efterarvsberättigade släktingar till makar ska behandlas lika oavsett om deras rätt till efterarv följer av 3 kap. 2 § eller av testamente. Eftersom det nu aktuella målet avser släktingar i första arvsklassen omfattar dock HD:s prövning inte frågan om vad som ska gälla i det fall förordnandet om sekundosuccession är till förmån för någon som inte ingår i den krets som avses i 3 kap. 2 §.

17. HD finner med hänvisning till det ovan anförda att en testamentarisk sekundosuccessor, som ingår i den krets av arvingar som är i princip berättigade till efterarv enligt 3 kap. 2 § ÄB, har sådan konkret efterarvsrätt som krävs för att 3 kap. 8 § ÄB ska vara tillämplig, förutsatt att testamentet inte föreskriver något annat.

Bedömningen i detta fall

18. Klagandena, som i egenskap av bröstarvingar till P.-O.E. trätt i hans ställe såvitt avser förordnandet om sekundosuccession i makarna O:s inbördes testamente, är arvsberättigade i den mening som avses i 3 kap. 8 § ÄB. Hovrättens dom ska alltså ändras och Allmänna arvsfondens talan lämnas utan bifall.

Domslut

Med ändring av hovrättens dom lämnar HD Allmänna arvsfondens talan utan bifall.

HD (justitieråden Gudmund Toijer, Ann-Christine Lindeblad, Göran Lambertz, Dag Mattsson och Stefan Johansson, referent) meddelade den 1 juni 2016 följande dom.

Domskäl

Bakgrund och frågan i målet

1. Om det vid den efterlevande makens död finns arvsberättigade efter endast en av makarna, gäller enligt 3 kap. 8 § ÄB att dessa arvingar ska ärva allt. Frågan är om klagandena är arvsberättigade enligt denna bestämmelse.

2. Makarna J.O.O. och I.O. förordnade i inbördes testamente av den 12 september 1979 att "den, som den andra överlever, skall med fri föfoganderätt erhålla den avlidnes kvarlåtenskap, dock med undantag för bröstavingars laglott" samt att "efter bådvas vårt frånfälle skall kvarlåtenskapen tillfalla P.-O.E.". P.-O.E. var J.O.O:s son. Makarna hade inga gemensamma bröstavingar.

3. J.O.O. avled år 1993. P.-O.E. avled år 2005 och efterlämnade de tre barnen C.E., M.E. och K.O.L. (klagandena). I.O. avled år 2011 och efterlämnade inga egna arvingar. Med tillämpning av 3 kap. 8 § ÄB tillskiftades klagandena vardera en tredjedel av dödsboets behållning. Allmänna arvsfonden, som i arvsförfoganderätt hade upptagits som dödsbodelägare, klandrade arvsförfogandet på den grunden att bestämmelsen inte var tillämplig och att fonden därmed var enda arvinge efter I.O.

4. Tingsrätten konstaterade att det var ostridigt att I.O. efter J.O.O:s död innehade kvarlåtenskapen efter honom med fri föfoganderätt. Tingsrätten fann vidare att klagandena trätt i P.-O.E:s ställe i enlighet med tolkningsregeln i 11 kap. 6 § ÄB och att de därmed har sådan efterarvsrätt som förutsätts för tillämpning av 3 kap. 8 §. Hovrätten däremot har funnit att 3 kap. 8 § inte är tillämplig, eftersom klagandenas efterarvsrätt har sin grund i ett testamentariskt förordnande och inte i den legala arvsordningen. Hovrätten har därför bifallit Allmänna arvsfondens klandertalan.

Bestämmelsen i 3 kap. 8 § ÄB gäller när efterarvsrätt föreskrivs även i testamente

5. Syftet med 3 kap. 8 § ÄB är att avskära Allmänna arvsfonden från arv så länge det finns en arvsberättigad släkting till någon av de avlidna makarna. I förarbetena sägs att detta framstår som en naturligare ordning än att Allmänna arvsfonden ska få någon rätt till del i arvet. Om makarna avlider med kort mellanrum, kan utfallet för släktingarnas och fondens del annars bli helt beroende av vilken make som avlider först. (Se prop. 1986/87:1 s. 96 f.)

6. Ordalydelsen i 3 kap. 8 § ÄB omfattar även den nu aktuella situationen, att efterarvsrätt för den som är arvsberättigad efter någon av makarna dessutom har föreskrivits i testamente. Allmänt sett framstår det också som egendomligt om ett testamente som har samma effekt som den legala arvsordningen skulle medföra att arvsrätten faller bort. Det skulle också komma i konflikt med det grundläggande syftet med bestämmelsen.

7. Det nu sagda bekräftas av 12 kap. 1 § ÄB. Där framgår att 3 kap. 8 § gäller också när det genom testamente har förordnats att egendom som tillkommer efterlevande make som arvinge eller universell testamentstagare ska tillfalla annan sedan makens rätt har upphört.

8. Mot bakgrund av det anförda ska 3 kap. 8 § ÄB tolkas så att den gäller också i fall då en rätt till efterarv för den som är arvsberättigad efter någon av makarna har föreskrivits även i testamente. Det gäller i den mån testamentet inte utesluter en tillämpning av bestämmelsen (jfr NJA 1993 s. 145).

Slutsats i detta fall

9. Klagandena är arvsberättigade efter J.O.O. Testamentet till deras far, P.-O.E., innehåller inte någon föreskrift av innebörd att bestämmelsen i 3 kap. 8 § ÄB inte ska gälla. De ska därför ärva allt efter I.O.

10. Hovrättens dom ska alltså ändras och Allmänna arvsfondens talan avslås.

Domslut

HD ändrar hovrättens dom och avslår Allmänna arvsfondens talan.

HD:s dom meddelad: den 1 juni 2016.

Mål nr: T 515-15.

Lagrum: 3 kap. 8 § och 12 kap. 1 § ÄB.

Rättsfall: NJA 1993 s. 145.

Sökord: Arvsberättigad; Efterarv; Testamente; Sekundosuccessor
